

Pest in Bergen op Zoom

Oog in oog met de oudste dode Brabander

Lauran Toorians

Archeologie gaat over dode mensen. Dat wordt erg letterlijk geïllustreerd in Bergen op Zoom, waar de grote pestepidemie van 1349 is teruggevonden. Een unieke vondst die nu bescheiden wordt getoond.

Op school leren we dat de middeleeuwen eindigen rond 1500. In 1492 ontdekte Columbus Amerika en dat zou de wereld voorgoed veranderen. Of dat in die tijd ook zo werd ervaren, is hoogst twijfelachtig. De meest ingrijpende gebeurtenis voor de Franse Revolutie die voor elke Europeaan gevolgen had en het heersende wereldbeeld totaal op zijn kop zette, was de grote pestepidemie van het midden van de veertiende eeuw: de Zwarte Dood.

Ontredderd

Schat wordt dat in vier jaar tijd een kwart van de totale bevolking in Europa omkwam, dat betekent ongeveer vijftieng miljoen slachtoffers. De moordende twintigste eeuw en aids vallen daarbij in het niet. Het complete wereldbeeld van de middeleeuwse Europeaan werd hierdoor op zijn kop gezet en ook ons huidige beeld van donkere middeleeuwen vol dood en verderf wordt nog steeds sterk door deze ramp overheerst. In sommige gebieden liep de sterfte op tot tweederde of driekwart van de bevolking en lokaal kon zelfs dit cijfer worden overtroffen. Alleen al in Engeland bleven na de Zwarte Dood ongeveer duizend dorpen voorgoed ontvolkt.

De ontreddering die dit alles bij de overlevenden moet hebben teweeggebracht, laat zich niet voorstellen. Zeker is dat Europa sociaal en economisch totaal ontwricht raakte, dat het religieuze leven een compleet nieuwe wending nam en dat pas begin zestiende eeuw de bevolking op zijn oude peil terug was. De ziekte kwam dan ook steeds in golven terug en eiste daarbij vooral slachtoffers onder de kinderen die na de vorige epidemie waren geboren en dus nog geen weerstand hadden kunnen opbouwen. De laatste wereldwijde pestepidemie woedde rond 1900 vanuit Zuid-China en maakte tien miljoen slachtoffers.

De Zwarte Dood trof de Nederlanden in 1349. De graafschappen Holland en Vlaanderen lijken daarbij redelijk gespaard te zijn gebleven, maar vreemd genoeg zijn onze bronnen hierover zeer onvolledig. Waarschijnlijk hadden de overlevenden andere zaken aan hun hoofd dan op te schrijven wat er gebeurde, maar ook archeologisch is over dit drama weinig bekend. Latere en beter gedocumenteerde pestkerkhoven zijn er verschillende opgegraven, maar tot aan een toevalsvondst die in 1999 in Bergen op Zoom werd gedaan, was de Zwarte Dood in archeologisch opzicht een witte vlek.

Gasthuis

In Bergen op Zoom waren al enkele jaren eerder resten van het middeleeuwse Sint-Maartensgasthuis opgegraven. Zo'n gasthuis was een stedelijke instelling voor de zorg voor armen en behoeftigen en bood tevens onderdak aan mensen op doorreis. Kortom: voor iedereen die loslopend maar overlast zou bezorgen. Bij de opgraving in 1999 bleek direct ten noorden van het gasthuis een immens grafveld te liggen. In zeer korte tijd zijn hier midden veertiende eeuw ongeveer achthonderd mensen begraven in grote kuilen met gemiddeld vijftien kisten

per kuil. Ook binnen de muren van het gasthuis lagen overal onder de vloer graven uit diezelfde tijd. Zowel de massaliteit als de periodiek laten er geen twijfel over bestaan dat we hier oog in oog staan met de Zwarte Dood. Voor het eerst sinds 1349.

Achthonderd mensen is naar schatting een kwart tot een derde van de toenmalige bevolking van Bergen op Zoom. En dit zijn dus alleen nog maar de slachtoffers die niet van hun familie een nette kerkelijke begrafenis met een individueel graf in of bij de kerk hebben

Het gereconstrueerde gezicht van 'de grote man' van het Sint-Maartensgasthuis, slachtoffer van de Zwarte Dood. Foto Stichting In den Schermincke

gekregen. Na deze ramp kreeg het Sint-Maartensgasthuis een nieuwe functie als kapel, terwijl vlakbij een nieuw gasthuis werd gebouwd. Beide zijn er nu niet meer. De kapel werd in 1750 gesloopt om ruimte te maken voor de tuin van de Gouverneurswoning die nog steeds in het centrum van de stad staat.